

*Балицький Т. М.,**здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України*

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Анотація. В статті розглядається процес виникнення та розвитку ідеї слідчого експерименту в кримінально-процесуальній науці. Зроблено висновок, що чіткої періодизації історії розглядуваного процесуального інституту не існує.

Ключові слова: слідчий експеримент, слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, докази, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. 13 квітня 2012 року був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який передбачає багато нововведень, в т.ч. й щодо слідчих (розшукових дій), зокрема слідчого експерименту. В КПК України (ст. 240 КПК України) встановлено, що слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1, с. 99].

Проблема слідчого експерименту представляє великий теоретичний інтерес і має велике практичне значення для багатьох поколінь юристів. Не дивлячись на те, що вже понад 50 років слідчий експеримент існує як самостійна слідча дія, питання про його мету, завдання, види до теперішнього часу залишаються проблемними, викликають багаточисельні дискусії серед вчених-процесуалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в юридичній літературі дослідженням розглядуваної слідчої (розшукової) дії в окремих її аспектах займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Р. С. Белкін, А. Р. Белкін, А. І. Вінберг, Н. І. Гуковська, Д. Д. Заяць, В. В. Негребський, О. С. Рубан, В. М. Стратонов, П. І. Тарасов-Родіонов та інші.

Мета статті. Говорячи про процес виникнення та розвитку ідеї слідчого експерименту в кримінально-процесуальній науці, потрібно зазначити, що чіткої періодизації історії розглядуваного процесуального інституту не існує. Таким чином, у статті ми спробуємо визначити основні етапи розвитку слідчого експерименту як самостійної процесуальної дії.

Виклад основного матеріалу. Вивчення питання слідчого експерименту стало розроблятися наприкінці 30-х років. Раніше існували лише окремі згадування про дослідний метод перевірки доказів, і метод цей розкритий не був. Про слідчий експеримент писали П. П. Михеев та М. М. Семенов, вказуючи, що перевірка показань може бути проведена поряд із зіставленням їх з іншими показаннями і обставинами справи, очною ставкою і оглядом,

а також за допомогою дослідів (чи можна бачити з даного місця, чи можна чути розмову через стінку і т.п.) та фактичних перевірок [2].

Загалом, існували дві точки зору на природу та сутність слідчого експерименту. З однієї сторони, вважалося, що слідчий експеримент не самостійна дія, а вид слідчого огляду. М. С. Строгович визначав слідчий експеримент як засіб перевірки доказів, і за своєю юридичною природою він є нічим іншим, як особливим видом огляду в його другій (динамічній) стадії, але зазначав, що існують відмінності слідчого експерименту від звичайного огляду [3, с. 131].

На думку П. І. Тарасова-Родіонова, слідчий експеримент – це «огляд-інсценування» або тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину або події, або його окремих елементів, або окремих подій, що мали місце [4, с. 80].

М. О. Чельцов вважав, що слідчий експеримент – це тактичний прийом слідства, спрямований на відтворення обставин справи [5, с. 73].

Р. Д. Рахунов, розглядаючи сутність слідчого експерименту, дійшов висновку, що слідчий експеримент, який полягає у відтворенні обстановки певної події, за своїм характером є видом огляду [6, с. 19-24].

З іншої сторони, слідчий експеримент визнавався самостійною слідчою дією. Такі погляди поділяли М. М. Гроздинський, М. В. Терзієв, В. П. Колмаков, Г. М. Мінковський та ін. [7].

У 1932 році НКЮ РРФСР в методичному листі № 2 (циркуляр № 80 від 15.05.1932 р.) зазначив про необхідність проведення експерименту для перевірки результатів сумнівного впізнання за голосом у справі за обвинуваченням Новікових, Костренкова та Страусова [8, с. 8].

Дуже скоро це знайшло свій відгук в літературі, а потім було деталізовано у відповідності з вимогами перевірки результатів сумнівного впізнання в методичному листі Прокуратури СРСР.

На нашу думку, найбільш вдалу періодизацію виникненню та розвитку ідеї слідчого експерименту в вітчизняній кримінально-процесуальній науці дав О.С. Рубан [8, с. 10-11], який на підставі проведеного дослідження запропонував виділити три відносно самостійних етапи цього процесу.

Першим етапом, на його думку, можна вважати середину XIX ст. – кінець 30-х рр. XX ст., коли відбувалося накопичення теоретичних знань, формувалася понятійний апарат, формулювалися визначення, цілі та завдання експерименту.

Другим етапом потрібно вважати 40-50-ті рр. XX ст., не дивлячись на те, що вперше слідчий експеримент став предметом уваги офіційних документів НКЮ РРФСР у

1932 р. (циркуляр від 15.05.1932 р. № 80). Активні наукові суперечки з питань теорії слідчого експерименту розгорнулись саме в 1940-50-ті рр. В цей час практикуючі юристи та вчені-процесуалісти намагалися визначити роль і місце слідчого експерименту в системі процесуальних дій. До кінця 50-х рр. XX ст. єдиної точки зору про роль слідчого експерименту у вчених-процесуалістів не склались [8, с. 11].

В 1946 році вийшла монографія П. І. Тарасова-Родіонова «Попереднє слідство», в якій розглядалося широке коло проблем, але особливо організаційні та тактичні засади, принципи і методи ведення слідства, тактика слідчих дій, в т.ч. слідчого експерименту. Зазначений автор дещо змінив свою попередню позицію, визначаючи слідчий експеримент як різновид слідчого огляду, особливістю якого є те, що при його провадженні подія, явище, факт, які перевіряються, досліджуються та пізнаються шляхом проведення дослідів [9, с. 82].

Дещо пізніше була опублікована низка робіт інших радянських криміналістів (Л. Є. Ароцкера, Р. С. Белкіна, Ф. К. Діденка, В. П. Колмакова та ін.) [10; 11; 12; 13], в яких відстоювалася самостійна гносеологічна природа та процесуальна сутність слідчого експерименту, і містились пропозиції щодо включення цієї дії як особливого засобу доказування в кримінально-процесуальне законодавство.

Початком третього етапу вважається 1960 р., коли в новий КПК РРФСР була включена ст. 183 «Слідчий експеримент». Цей етап, на думку О.С. Рубана, продовжується до теперішнього часу, а отже, відбувається постійне вдосконалення понятійного апарату та законодавчих норм підготовки та проведення слідчого експерименту в рамках самостійної процесуальної дії [8, с. 11].

Що стосується України, то, як зазначалося вище, одним із нововведень Кримінального процесуального кодексу 2012 року є слідчий експеримент як слідча (розшукова) дія.

Раніше діючий Кримінально-процесуальний кодекс від 28.12.1960 № 1001-05 окремої статті, яка б стосувалася слідчого експерименту, не містив. Встановлювалося, що з метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках – з участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного, або обвинуваченого, відтворити обстановку і умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності (ст. 194) [14, с. 331].

Висновки. Отже, можна констатувати, що слідчий експеримент вже тривалий час використовується в практичній роботі слідчих і має процесуальне закріплення як самостійна слідча дія.

Разом з тим, не дивлячись на правомірне закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві за слідчим експериментом статусу самостійної слідчої дії, суперечки вчених щодо нього продовжуються дотепер. Цей факт свідчить про те, що теорія слідчого експерименту знахо-

диться в постійному розвитку та підлягає подальшому вивченню та вдосконаленню.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]: станом на 18 січня 2013 р. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 290 с.
2. Михеев П.П., Семенов Н.Н. Криминалистика, уголовный и уголовно-процессуальный кодексы (в вопросах и ответах): 2-е изд. – М., 1927. – 165 с.
3. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – Том 2. Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. – М.: Издательство «Наука», 1970. – 616 с.
4. Настольная книга следователя / Александров Г.Н., Апуринов А.И., Арзуманян Т.М., Арсеньев Б.Я., и др.; Под общ. ред.: Сафонов Г.Н.; Редкол.: Розенблит С.Я., Тарасов-Родионов П.И., Шейнин Л.Р. – М.: Госюриздат, 1949. – 879 с.
5. Советский уголовный процесс. Учебник / Чельцов М.А. – 2-е изд., перераб. – М.: Госюриздат, 1951. – 511 с.
6. Рахунов Р.Д. Прямые и косвенные доказательства // Социалистическая законность. – М.: Известия, 1959. – № 7. – С. 19-24.
7. Тактика следственного эксперимента [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/diploma/doc47p0/instrum723/>
8. Рубан А.С. Следственный эксперимент: теория и практика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук :12.00.09 / Александр Сергеевич Рубан. – Владимир, 2009. – 26 с.
9. Рубан А.С. Развитие представлений о следственном эксперименте в российском уголовном судопроизводстве [Текст] / А.С. Рубан // Юридическая мысль. – 2009. – № 1 (51). – С. 80-83.
10. Ароцкер Л.Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике: дисс. ... канд. юрид. наук / Лев Ефимович Ароцкер. – Х., 1951.
11. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959.
12. Диденко Ф.К. Следственный эксперимент в практике органов военной юстиции. – М., 1957.
13. Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. – Х., 1956.
14. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 496 с.

Балицкий Т. Н. Возникновение и развитие идеи следственного эксперимента

Аннотация. В статье рассматривается процесс возникновения и развития идеи следственного эксперимента в уголовно-процессуальной науке. Сделан вывод, что четкой периодизации истории рассматриваемого процессуального института не существует.

Ключевые слова: следственный эксперимент, следственные (розыскные) действия, уголовное производство, доказательства, уголовное правонарушение.

Balytskyy T. Emergence and development of idea of investigative experiment

Summary. In article process of emergence and development of idea of investigative experiment in criminal procedure science is considered. The conclusion is drawn that the accurate periodization of history of considered procedural institute doesn't exist.

Key words: investigative experiment, investigative (search) actions, criminal proceedings, evidence, criminal offense.